

Тақырыбы: Қаржы-несие мекемелері рыноқтық экономикадағы
негізгі элементі

Жоспар

Кіріспе	2
I бөлім Қаржы-несие мекемелерінің теориялық сипаттамасы	3
1.1 Маманданған қаржы-несие мекемелері	7
1.2 Қаржы-несие мекемелерінің теориялық сипаттамасы	8
1.3 Қаржы-несие мекемелерінің функциялары	16
II бөлім Қазақстан Республикасындағы қаржы-несие мекемелерінің дамуы	20
2.1 Қазақстанда қаржы-несие мекемелерінің дамуы	20
2.1.1 Сақтандыру компаниясы	20
2.1.2 Ипотечалық компания	26
Қорытынды	30
Қолданылған әдебиеттер	31

Кіріспе

Қазақстанда өтіп жатқан нарықтық қатынастар экономиканы дамыту үшін ғана емес, бүкіл қоғамдық өмір үшін де орасан зор маңызы бар екендігін республиканың тәуелсіздігінің 10 жыл астам ішінде атқарылған жұмыстар көз жеткізе дәлелдейді. Реформа қалыптасқан экономикалық қатынастарға елеулі өзгерістер енгізді және сайып келгенде әрбір еңбекшінің мүддесін қамтыды. Сондықтан бұғандейін ынта-ықыластың уақыт өткен сайын әлсіремейтіндігінің, қайта арта түсетіндігін өмір көрсетіп отыр.

Құрамық жұмыстық мақсаты - «Қаржы-несие мекемелері рыноқтық экономиканың негізгі элементі ретінде»

Құрамық жұмыстық мақсаты - нарықтық экономиканың тірегі ретінде экономикалық дамудың элементін білдіретіндіктен қаржы-несие мекемелерінің мәнін ашу, қаржы-несие мекемелерінің экономикадағы орны мен ролін, атқаратын қызметтерін, Қазақстандағы дамуын сипаттауға негізделген.

Жалпы мақсаты - Қазақстан Республикасындағы қаржы-несие мекемелерінің экономиканы тұрақтандырудағы мәнін, оның экономикаға әсер ету маңызын, оған қатысушы субъектілердің немесе қарыз берушінің пайызы түрінде табыс алуын анықтауға негізделі отырып теориялық жағын назарлымы ашып көрсету.

Субъектісі - несие беруші: Банк және арнайы қарыз мекемелері қарыз алушылар ретінде кәсіпкерліктен немесе бизнестен пайызданатын қаржы ресурстарына деген сұранысы кез келген заңды ұйым болып табылады.

1-сұрақта қаржы-несие мекемелерінің түрлерін, мазмұнын, қызметін, формасын, теориялық сипаттамасына, оның функциясына мәңгі белдім.

2-сұрақта Қазақстан Республикасындағы қаржы-несие мекемелерінің - сақтандыру және ипотекалық компаниялардың дамуы, олардың нарықтық экономикаға етудегі ролі мен қызметтері жайлы мәліметтер сипатталады.

I бөлім Қаржы-несие мекемелерінің теориялық сипаттамасы

Несие жүйесі – жалпы банктердің (ұлттық және коммерциялық) және банктік операциялардың жекелеген түрлерін жүзеге асыратын банктік мекемелердің жиынтығы.

Көптеген мемлекеттерде несие жүйесі туралы екі ұғым қалыптасқан:

- Несие-есеп қатынастары, оның түрлері мен несиелеу әдістерінің жиынтығы;
- Қаржы-несие мекемелерінің жиынтығы;

Несие қатынастары несиенің барлық формалары мен түрлерін қамтиды.

Несие жүйесі қаржы-несие мекемелерінің жиынтығы ретінде жеке және заңды тұлғалардың уақытша бос ақшаларын есепшоттарда шоғырландырып, оларды кәсіпорынға, үкіметке және халықтың әр түрлі топтарының қарызға беруі.

Несие мекемелерінде әр түрлі субъектілердің уақытша бос ақша капиталдарын шоғырландырып және оларды белгілі бір мерзімнен кейін және белгілі бір төлем ақшмен қайтару үшін бөліп беру.

Несие жүйесі мемлекеттің ақша айналымын реттеп, ақша қаражатының экономикааның бір саласынан екінші саласына ауысуын қамтамасыз ету арқылы өндірістің тиімділігін арттыруға ықпал етеді. Несие жүйесі арқылы кәсіпорындардың, ұйымдардың және халықтың ақшалы есеп айырысуы мен төлемдері жүргізіліп, сонымен несиелік, сақтаңдыру, делдалдық, инвестициялық, сенімділік, кеңес беру және с.с. көптеген операциялар өтеді.

Несие жүйесінің ұғымы банк жүйесіне қарағанда кеңірек, яғни мұнда өзге де несиелік мекемелер қамтылады. Әр елдің өзіндік ерекшелігіне қарай несие немесе банк жүйесінің құрылымы қалыптасты.

Қазіргі уақытта несие жүйесінде көптеген өзгерістер кездеседі:

- Банк монополиясының пайда болуы нәтижесінде банк капиталының шоғырлануы мен сұралынуы. Біріншісінде ұсақ банктердің күйреуі, олардың бір-бірімен қосылуы, бөлімшелерінің дамуы, ал екіншісіне корреспонденттік қатынастар мен көпбанктік жүйелердің дамуы. Корреспонденттік қатынастар дегеніміз несие мекемелері арасындағы келісім бойынша жүргізілетін операциялар, олардың мақсаты – бір-бірінің талпырмасы бойынша төлемдер мен есеп айырысуды жүзеге асыру.

- Әр түрлі несие мекемелері арасында бәсекенің күшеюі. Банк монополиясы мен несие қатынастарының өркендеуі қаржы капиталының нарығында бәсекені өрміте түсті. Бәсеке біртектес және әр түрлі несие мекемелерінің арасында жүреді.
- Банк капиталы мен өнеркәсіп капиталының бірлігін қаржы капиталымен құру. Өнеркәсіп пен банк ісінде монополиялардың пайда болуы және олардың бірігіп жұмыс жүргізуі қаржы капиталының құрылуына негіз болады.
- Несие жүйесіндегі құрылымдық өзгерістер. Несие-қаржы мекемелерінің ұлғаюы қаржы капиталы нарығындағы банк ісінің кеңеюіне жол ашып, несие жүйесіндегі құрылымдық өзгерістерге әкеледі.

Капиталдың желденуіне қарай қаржы-несие мекемелері:

- Мемлекеттік
- Жеке

Екінші дүниежүзілік соғыстан кейінгі кездері отарлау жүйесінің құлауы нәтижесінде елдерде құралған ұлттық несие мекемелерінің пайда болуына мүмкіндік туғызды. Әлемде валюта-несие және қаржы мекемелері: Халықаралық валюта қоры, Халықаралық қайта құру және Даму Банкі, айтақтық Даму банкттері және т.с.с.

Несие мекемелерінің клиенттерге көрсететін қызмет түрлеріне қарай несие жүйесі 3 элементтен тұрады:

- **Орталық (эмиссиялық) банк** – «банктердің банкі», бірінші деңгейдегі мемлекеттік банк, кез келген елдің мемлекеттік, халықтық немесе ұлттық банк деп аталуына тәуелсіз эмиссиялық, ақша-несие мекемесі болып табылады. Ол заңды және жеке тұлғалармен операциялар жүргізбейді, оның клиенттері - коммерциялық банкттер, үкімет ұйымдары және басқа да мекемелер. Банктік мекемелерге қатысты Орталық банк тікелей әрекет ету және реттеу, бақылау мен қадағалау қызметтерін атқарады. Несиелік жүйесінің қалған бұйымына Орталық банк несиелік және ақшалай операциялар, рыноктың әр түрлі секторлары, несие-қаржы қызметтерінің өзара байланыстарында байқалатын жанама әрекет етеді.
- **Коммерциялық банкттер.** Ол – екінші деңгейіндегі банк, қаржы капиталы нарығының әр түрлі секторларында қызмет ететін көп қызметті мекемелер. Олар кәсіпкерлік тәжірибесінде белгілі бір

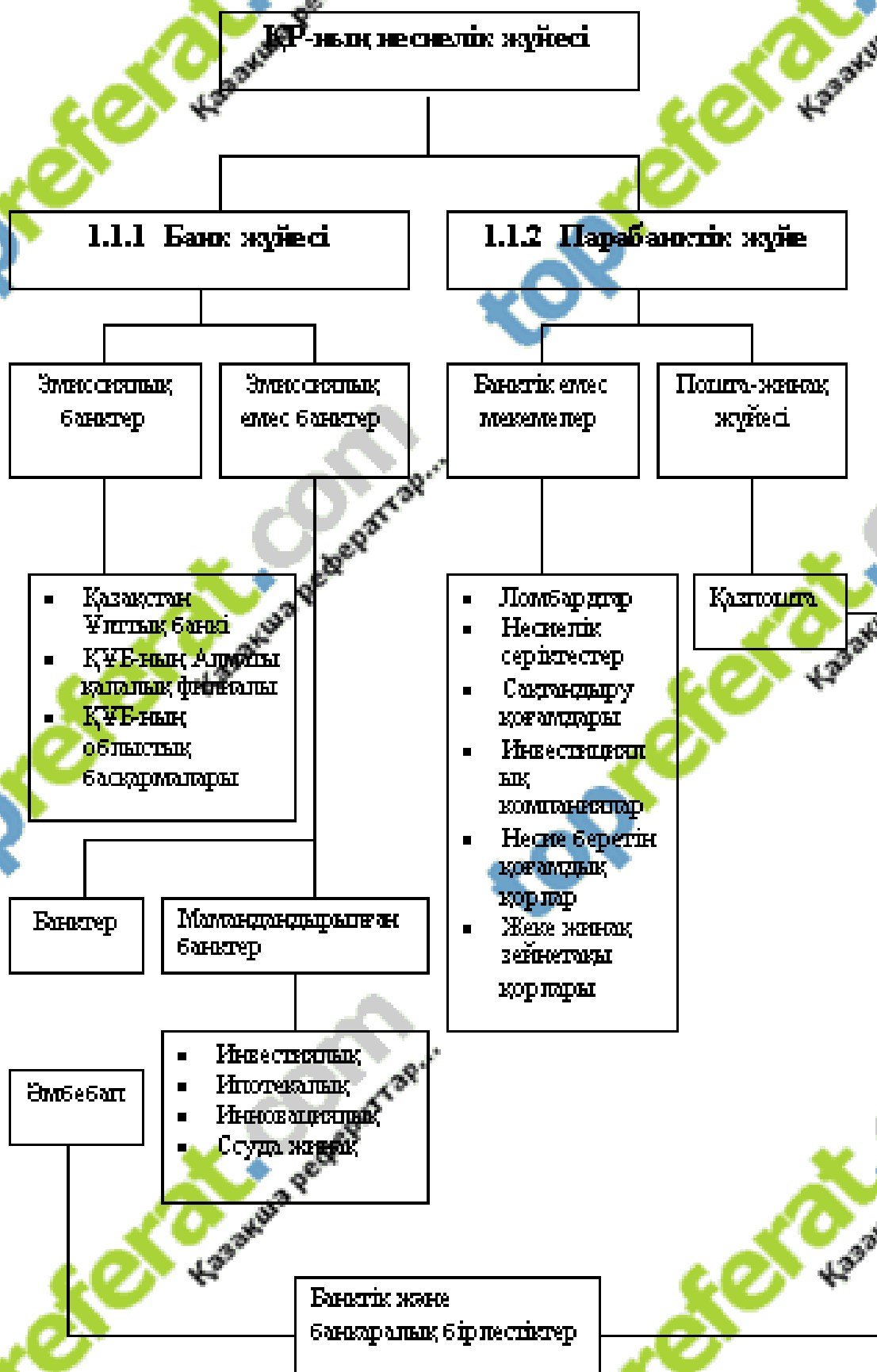
көптеген қаржылық операцияларды орындайды. Коммерциялық банктер елдің несиелік жүйесінде негізгі, базалық буын ролін атқарады. Олар үкіметтің іскерлік мен миссиядаған және тұлғалардың салымдарын шоғырландыра отырып, қаржы жүйесінің ортаңғы болып қала береді. Коммерциялық банктер қарыздық және инвестициялық операциялар арқылы өздерінің әр түрлі қорларына қарыз алушылардың қол жеткізуге мүмкіндік береді.

- **Мамандырылған несиелік мекемелер:** сақтандыру, жинақтық, ипотекалық, сенімгерлік және т.б.

Қазақстанда несиелік жүйе екі буыннан тұрады:

- **Банктік жүйе.** Банктік жүйе – банктік операциялардың жалпы жиынын шоғырландырушы несиелік жүйесінің негізгі буыны. Банктік Қазақстандағы банк жүйесінің тарихы 15 жылдай. Банк жүйесінің реформалаудың мақсаты – отандық банктеріміздің қызметін халықаралық стандартқа өткізу. Қазақстандағы банк жүйесінің қызметі 1995 жылы шығарылған «Қазақстан Республикасының ұлттық банкі туралы», «Қазақстан Республикасындағы банктер және банктік қызмет туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің заңында жазылған.
- **Парабанктік жүйе (банктік емес мекемелер).** Парабанктік жүйе экономикамыздың нарықтық қатынастарға көшуі барысында жаңадан қалыптасып, енді ғана біртіндеп дамып келе жатқан жаңа құрылымды сипаттайды. Банктік емес мекемелердің немесе парабанктік мекемелердің банктерден айырмашылығы – олар біріншіден, клиенттердің белгілі бір түріне қызмет етсе, банктік операциялардың жекелеген түрлері бойынша қызмет көрсетеді.

Қазақстан Республикасының несиелік жүйесінің құрылымы мынадай сызбалмен берілген:

1.1 Маманданған қаржы-несие мекемелері

Маманданған қаржы-несие мекемелері кез келген елдің несие жүйесінің маңызды буыны. Олар қарыздық капиталдар нарығының кіші және аясында ғана қызмет етеді. Бұл әр түрлі маманданған қаржы-несие мекемелерінің жиынтығы: сауда жинақ мекемелері, инвестициялық компаниялар және қорлар, несие-жинақтау мекемелері, зейнетақы қорлары, сақтандыру компаниялары, мекемелердегі өзара көмек кассалары, ломбардтар және т.б. Бұл мекемелер өздерінің бастапқыдағы дамуында коммерциялық банктер орындамайтын операцияларды орындаған. Бұл мекемелердің несие банктерден айырмашылығы – халықтың жинағын тарту арқылы ресурс жинақтау, ал коммерциялық банктер өз пассивтерін негізінен заңды тұлғалардың уақытша бос қаражатын тарту. Ал, қазіргі кезде дамыған елдерде бұл мекемелер халыққа, фирмаларға және компанияларға қызмет көрсетуге байланысты коммерциялық банктермен өзара бәсекеге түседі, яғни коммерциялық банктер мен банктік емес мекемелер арасындағы айырмашылық жоғалтады. Дәстүрлі емес операцияларды кеңейту арқылы бұл мекемелер банктік нарыққа еніп келеді.

Мамандандырылған қаржы-несие мекемелері ипотекалық және тұтыну, сол сияқты ауыл шаруашылық несиелері саласындағы кең ауқымда тарауда. Олар халықтың ұсақ жинақтарын тарту, капиталды инвестициялау бағалы қағаздарды орналастыру және т.б. айналысады.

Кейбір арнайы несие институттары Қазақстан аумағында революцияға дейін Жаңа экономикалық саясат жылдарында және ауыл шаруашылығын ұйымдастыру тұсында несиелік серіктестіктер өзара несие беру қиалы несиелік одақтар және т.б. түрінде болған. Қазір банктік емес мекемелерге өзара көмек беру кассалары, ломбардтарды, сондай-ақ шаруа қожалық бірлестіктерінің агро-нерәсіп бірлестіктерінің қаржы-есеп айырысу орталықтарын жатқызуга болады.

Маманданған қаржы-несие мекемелері алуан түрлі қызмет көрсетеді:

- Тұтыну несиесін беру;
- Ауыл шаруашылық несиесін беру;
- Халықтың ұсақ жинақтарын;
- Ипотекалық несие беру;

- Сыртқы сауда операцияларын қаржыландыру;

Экономикалық нарыққа етуі несиелік жүйеде маңызды роль аттаруы мүмкін қаржы-несиенің дамуын талап етеді.

1.2 Қаржы-несие мекемелерінің теориялық сипаттамасы

Ломбард

Ломбардтар – бұл жылжитын мүліктердерді кепілге ала отырып, қысқа мерзімді ссудалар беретін несиелік мекеме.

Тарихта ломбардтар өсімшарлық несиені беретін жеке меншік кәсіпорын ретінде пайда болған. Ломбардтардың мамандану саласы жылжитын мүлік, оның ішінде бағалы қағаздар мен асыл тастар (бағалы қағаздардан басқа) кепілге алып, тұтыну несиесін беру болып табылады. Олардың ссудалары негізінен қысқа мерзімге (30 күнге дейінгі мерзімге) кепілге салатын мүлік құнының 50-80 пайызында беріледі. Кепілге алып ссуда берумен қатар, олар клиенттердің құндылықтарын сақтау, сондай-ақ комиссияндық негізде кепілге салынған мүліктерді сатумен айналысады.

ҚР Ұлттық Банктің 1997 жылғы 29 тамыздағы №314 «Ломбард туралы» ережесіне сәйкес, *ломбард – банк болып табылатын Ұлттық банктің берген лицензиясы негізінде операциялар мен қызметтерді жүзеге асыратын заңды тұлға.*

Өзара несиелік қоғамдары

Өзара несиелік қоғамдары - шағын және орта бизнеске қызмет көрсететін коммерциялық банктерге қызметінің сипаты жағынан ұқсас келетін несиелік мекеме.

Бұл қоғамдар Ұлы Қазан төңкерісіне дейінгі Ресейде, соның ішінде Қазақстан аумағында жеке өнеркәсіпшілер мен саудагерлерге несиелік-есеп айырысу қызметін көрсеткен. Өзара несиелік қоғамдарының қатысушыларына заңды және жеке тұлғалар жағады. Оның капиталы оған қатысушылардың қосқан жарналарынан құрылған.

Ипотекалық қаржылар

«*Ипотеканың*» деген термин ең алғаш рет біздің эралымызға дейінгі I-II ғасырларда Рим қаласының территориясында пайда болған. Ежелгі Грекияда біздің эралымызға дейінгі XIV ғасырларда пайда болды. Ипотека термині «*hypotheca*» - «кепілдік, кепілзат, кепілге салу» деген мағынаны білдіреді. *Ипотекалық несиелік* дегеніміз – бұл қожалмайтын мүліктерді (тұрғын үйді,

өндіріс ғимараттарын, жерді және т.с.с.) кепілге алып, ұзақ мерзімге берілетін несиені. Ипотекалық несиені жеке тұлғаларды несиеленудің бір түрі болып табылады. Ипотекалық несиенің экономикалық жағынан - бұл банктен немесе басқа да қаржы ұйымдарынан ссуда алу мақсатымен жылжымайтын мүлік кепілінің алуан түрлілігі болып табылады. Қарапайым тілмен айтсақ, ипотека дегеніміз - қарыз ақшаға үй сатып алу. 2002 жылғы 1 қыркүйектегі «Жылжымайтын мүлік ипотекасы туралы» Қазақстан Республикасының заңына сәйкес *ипотекалық несиені дегеніміз - кепілге берілген жылжымайтын мүлік немесе ондағы рәсіл кепіл берушінің немесе рәсімші тұлғаның иелігі мен пайдалануында қалатын кепіл түрі. Жылжымайтын мүлік – жер учаскесі, ақ үйлер, ғимараттар және жермен байланыстағы өзге де мүліктер. Ал осы қарыз ақшаны ол ипотекалық компаниядан ала алады.*

Ипотекалық компаниялар көбіне АҚШ, Канада, Ұлыбритания, Франция елдерінде көп дамыған. Мысалы, АҚШ-та қазіргі заманда ипотека жылына жалпы сомасы 3-4 млрд долларға 5 млн-нан астам ипотекалық мәміле жасалады. 1934 жылы құрылған Федералдық тұрғын үй әкімшілігі жергілікті халықты аса жоғары емес топтары үшін тиісті үкіметтік бағдарламалар әзірлеп отырады. Ұлыбританияда ипотекалық несиелер көлемі – жылдық жалпы ішкі өнімнің (ЖІӨ) 60%-ын, Германияда ЖІӨ-ның 50%-дан астамын құрайды.

Инвестициялық компания (қор)

«*Инвестидия*» ұғымы ол патын тілінен шыққан «салу» қаржы салу немесе қаржыландыру, қаржы тартуды білдіреді. Басты мақсаты экономиканың нақты салаларына қаржы салу арқылы пайда табу.

Инвестиция құралына: мүліктер, байлықтар, материалдық және интеллектуалдық құндылықтар кіреді.

Инвестициялық компания – тартылған қаражаттарды бағалы қағаздарға инвестициялау мақсатында, өзінің акцияларын шығару және ашық түрде орналығтару арқылы ақшалай қаражаттарды тартуға байланысты қызметін жүзеге асыратын акционерлік қоғам формасында құрылатын заңды тұлға.

Акционерлермен өзара қатынасына байланысты инвестициялық компаниялардың екі түрі бар:

- Өзара бірлескен қорлар - *алық мәлімі* – акция ұстаушының талабы бойынша акцияларды кері сатып алуға міндеттенеді;
- Инвестициялық компания - *жылжымайтын мүлік мәлімі* – ондай құжаты жоқ;

Инвестициялық компанияны басқарушы – инвестициялық қормен оны басқару туралы келісім-шарт негізінде әрекет етуші және бағалы қағаздар портфелін басқаруға байланысты кәсіби қызметті жүзеге асырушы заңды тұлға.

Инвестициялық банктерден айырмашылығы басқаларының басқарушы қызметін атқаруға құқығы жоқ.

Несиелік серіктестік

Несиелік серіктестік – банк болып табылмайтын, өзінің қатысушыларына несие беру және қызмет көрсету мақсатында құрылған, өз қызметін Ұлттық Банктен қарыздық және басқа да банк операцияларын жүргізуге асырушы заңды тұлға. Несиелік серіктестік жабық акционерлік қоғам және жауапкершілігі шектеулі серіктестік түрінде құрылатын және өз қызметін жүзеге асыратын коммерциялық ұйым. Несиелік серіктестіктің қатысушылары жарғылық қорының елу пайыздан астамы мемлекетке жататын өкілетті атқарушы және сот биігінің, қаржылық капиталы мемлекеттік кәсіпорындар мен ұйымдардан, сондай-ақ, оны тіркеген мемлекеттің заңымен сәйкес келетін оффшорлық аймақтағы компания статусы бар заңды тұлғалардан басқа жеке және заңды тұлғалар (резиденттер және резидент еместер) болуы мүмкін.

Несиелік серіктестіктердің жарғылық капиталы пай қосу және міндетті кіру жарнасын төлеу жолымен қалыптасады. Мұндағы ірсқан үлестер мүшеліктен шығып қалған жағдайда қайтарылмайды. Несиелік серіктестіктердің мүшелеріне кооперативтер, жалгерлік кәсіпорындар, банктер, шағын және орта бизнес, жеке тұлғаларыф кіреді. Несиелік серіктестіктердің Қазақстан Республикасының аумағында, сондай-ақ одан тысқары жерлерде филиалдарың, өкілеттіліктерін және еншілес серіктестіктерін ашуға құқығы болмайды.

«Несиелік серіктестік туралы» ҚР заңына сәйкес *несиелік серіктестік* – бұл оның қатысушыларының бас ақмалай қаражаттарын жарнамен жолымен қаржылым көлем көрсету барысындағы қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында заңды және жеке тұлғалардың ерікті түрде бірігуінің нәтижесінде құрылған, банк болып табылмайтын және ҚР Ұлттық банкінің лицензиясы негізінде жекелеген банк операцияларын жүзеге асыратын заңды тұлға.

Несиелік серіктестіктердің мынандай түрлері болады:

- *Несиелік-депозиттік серіктестік* – заңды тұлғалардың қабылдау мүмкіндігі;
- *Ауыл несиелік серіктестігі* - өзара несие беру үшін, оның қатысушыларының ақшаларын жинақтау жолымен ерікті түрде жеке және заңды тұлғалардың өзара бірігуінің нәтижесінде құрылған, банктің жекелеген операцияларының түрлерін жүзеге асыратын заңды тұлға. Оның құрыптайшысы: Орталық Банк, коммерциялық және мамандырылған банктер, үкімет құрылымдары, заңы және жеке тұлғалар бола алады. Олардың басты қызметі – ауыл шаруашылығы несие-есеп айырысу қызметін көрсету; шаруашылық заттарын, мал, тұқым, тыңайтқыш сатып алу шығындарын және өзге де жұмыстарды несиелеу. Ауыл шаруашылығы несиелік серіктестіктерінің клиенттеріне шаруааржалықтары, фермерлер, сондай-ақ ауыл шаруашылық кәсіпорындар жатады. Негізгі операциялары: қысқа және орта мерзімге осудалар беру және салымдарды қабылдау, делдалдық қызмет. Ауыл шаруашылық несиелік серіктестіктерді ұйымдастырудың басты ерекшелігі – олардың қызметінің бірқатар салық жеңілдіктеріне ие болу, сондай-ақ оларға үлес қосушыларға да салықтық жеңілдіктер болады;
- *Несиелік серіктестік* – коммерциялық ұйым;

Несиелік серіктестік және ауыл несиелік серіктестігі ҚР заңдылықтарындағы ерекшеліктеріне сәйкес мынадай ұйымдық-құқықтық формада құрыла алады:

- *Коммандиттік серіктестік;*
- *Жауапкершілігі шектеулі серіктестік;*
- *Толық серіктестік;*
- *Акционерлік қоғам;*

Микрокредиттік ұйымдар

Микрокредиттік ұйымдар – бұл микрокредит берумен айналысатын ұйымдар болып табылады.

Сақтандыру компаниясы

Сақтамдар – дегеніміз – белгілі бір сақтандыру жағдайлары кезінде сақтаушылардың сақтандыру төлемдерінен, сондай-ақ заңмен тыйым салынбаған басқа да көздерден құралатын сақтандыру өтемдері ақшалай қорлардың есебінен төленетін жеке және заңды тұлғалардың

(сақтандырылғандардың) мүдделерін мүлкітік қорғау жөніндегі қарым-қатынас болып табылады.

Сақтамдырушы – сақтандыру қызметін жүзеге асыру үшін құрылған, сақтандырудың тресті түрін жүргізу құқығына лицензия алған коммерциялық ұйым.

Сақтамдыру компаниясы – сақтандыру ұйымдары айналасатын операциялармен шұғылданады. Олар сақтандыру полистерін сату арқылы қаражат табады. Пассиві сақтандыру жарнамаларынан және активтік операциялардан түскен табыстан құралады. Оларды сақтандыру полистерін төлеуге, ұзақ мерзімді бағалы қағаздарға және тұрғын үй құрылысы үшін кепілдікке жұмсайды.

Сақтандыру міндеттілік дәріжесі бойынша:

- **Ерікті сақтамдыру** – тараптардың ерік білдіруіне сәйкес жүзеге асырылатын сақтандыру.
- **Міндетті сақтамдыру** – тараптардың ерік білдіруіне сәйкес жүзеге асырылатын сақтандыру.

Сақтамдыру объектісі бойынша:

- **Жеке сақтамдыру**: өмірді, денсаулықты, еңбек қабілеттілігін және азаматтық жеке басына байланысты өзге де мүдделерді сақтамдыру жатады.
- **Мүлкіті сақтамдыру**: кәсіпкерлік тәуекелдер мен азаматтық-құқықтық жауапкершілікті сақтамдыруды қоса алғанда мүлік пен онымен байланысты мүдделерді сақтамдыру жатады.

Жинақ мекемелері

Жинақ мекемелері – жергілікті басқару органдары, не пошта ұйымдастырған мемлекеттік мекемелер, яғни ол капитал ретін пайдалануға болмайтын ұсақ жинақтар мен табыстарды өзінде жинақтайды. Жинақ мекемелері XX ғ. 30-40жылдарынан бастап жеке жинақ мекемелері түрінде болды. Оның мынандай түрі бар:

- өзара жинақтау банкттері
- несиелік жинақтау ассоциациялар
- несиелік одақтар

Өзара жинақтау банкттері

Өзара жинақтау банкттері – «өзара бірлескен» кәсіпорындар. Олар халықтың ұсақ салымдарын белгілі бір мерзімге қабылдайды. Осы салымдарды тек 30 күннен кейін қайта алға болады. Қаражат негізінен

жыпсымайтын мүлік туралы актілер мен бағалы қағаздарды көгілше ала отырып, мемлекеттік бағалы қағаздарға, тұрғын үй салу үшін ипотекаға, үкімет органдарының облигацияларына жұмсалады. Сондай-ақ, коммерциялық және тұтыну қарыздарын береді.

Несие-жинақтау ассоциациялары

Несие-жинақтау ассоциациялары – клиенттерге кері сатып алынатын және процент түрінде табыс түсіретін сертификат сату арқылы капиталы құрылатын мекеме. Ассоциация капиталының көп бөлігі ипотекаға салынады.

Несиелік одақтар – бұл белгілі бір жеке тұлғалардан немесе ұсақ мекемелерден ұйымдастырылатын несиелік кооперативтер. Оны кәсіподақтар, ірі кәсіпорындар, шіркеулер ұйымдастырады. Олар негізінен АҚШ-та, Ұлыбританияда, Канадада кең таралған.

Олар негізгі екі типте болуы мүмкін:

- Қысқа мерзімді тұтыну несиеcін беру мақсатында кәсіби немесе аумақтық бөлігілеріне қарай жеке тұлғалар тобымен ұйымдастырылған;
- Еркімен қосылған дербес несиелік серіктестік түрінде, мысалы, есуда жинақ серіктестіктері, өзара несие қоралдары, кооперативтер және т.б.
- Несиелік одақтардың капиталдары олардың мүшелерінің қосатын үлесінен және пайыздарды төлеу, сондай-ақ зайымдарды шығару жолымен қалыптасады.

Ақша нарығының өзара біріккен қорлары

Ақша нарығының өзара біріккен қорлары – пайыздық депозиттік сертификаттарды, қазыналық вексельдерді сату жолымен инвестициялық капитал жинақтап, оны нарықта айналысқа түсетін қысқа мерзімді бағалы қағаздардан тұратын активтер портфелін құруға бағыттайды. Осыдан түсімен табыс акционерлерге төленеді. Ақша нарығының өзара біріккен қорлары алғашқыда 70-жылдары пайда болған.

Қаржы компаниялары

Қаржы компаниялары – тұтыну тауарларын қарызға сағуды, несиелеуге және коммерциялық несие беруге маманданған мекемелер. Олар компаниялардың өздері шығарған қысқа мерзімді міндеттемелер мен коммерциялық банктердің берген несиеcінен құралады.

Бюджеттен тыс қорлар

Бюджеттен тыс қорлар – мемлекет оларды белгілі бір қоғамдық қажеттіліктерді қаржыландыру үшін тарта отырып, оперативтік жұмыс негізінде жұмсайтын қаржылай қаражаттарды қайта бөлу және пайдалану нысандардың біріні білдіреді. Бұл қорлар қаржы нарығының инвесторлары және қатысушылары ретінде бола алады, себебі, біріншіден, ақшалай қаражаттарды пайдалану, оларды жинақтау уақытымен дәл келмейді, ал екіншіден, инвестициядан түсетін табыстар сол немесе басқа қордың шығынын қаржыландыратын қосымша табыс болып табылады.

Қазақстандағы мемлекеттік бюджеттен тыс қорларға жататындар:

- Зейнетақы қоры;
- Халықты жұмыспен қамту мемлекеттік қоры;
- Әлеуметтік сақтандыру қоры;
- Міндетті медициналық сақтандыру қоры;

Жинақтаушы зейнетақы қорлары

Жинақтаушы зейнетақы қорлары - жұмыс жасайтын адамдардың жалақысынан белгілі мөлшердегі аударымды жинақ ретінде қабилдап, оларды зейнет жасына жеткенде беріп отырады. Олардың активтерін басқаратындарды «Зейнетақы қорларының активтерін басқаруды жүзеге асыратын ұйымдар» деп атайды. Бұл ұйымдар олардың активтерін белгіленген нормативтерге сәйкес әр түрлі бағыттарда орналастырып, оларда табыстар алады. Сөйтіп, ондай табыстарды зейнетақы қорында жинағы бар салымшылардың шотына есептейді.

Жинақтаушы зейнетақы қорлары екі түрге бөлінеді:

- Мемлекеттік
- Жеке

Әлеуметтік сақтандыру қоры

Әлеуметтік сақтандыру қоры – аумақтық және салалық деңгейде бөлінетін, мемлекеттік маңыздылығы бар ресурстардың орталық қоры болып табылады. Әр түрлі меншік формасындағы кәсіпорындардың, ұйымдардың және кәсіпкерлік қызметпен айналысатын тұлғалардың қаражаттарының міндетті түрде қатысушымен сақтандыру әдісі арқылы құрылады. Әлеуметтік сақтандыру қорының қаражаты еңбекақы төлеу қорынан – мемлекеттік әлеуметтік сақтандыруға аударымдар жасау есебінен қалыптасады. Әлеуметтік сақтандыру қорының қаражаттары әр түрлі жәрдемақылар төлеуге емдеу-демалыс орындарын қаржыландыруға жұмсалады. Бұл қордың

шырындарының басым бөлігін жәрдемақы төлеуге жұмсалатын қаражаттар алады.

Еңбекпен қамту мемлекеттік қоры

Еңбекпен қамту мемлекеттік қоры мемлекеттік жұмыспен қамту қызметінің төңірегінде дербес жүйе ретінде құрылған және мемлекеттің жұмыспен қамтуға байланысты сақатын іске асыру бойынша шараларды қаржыландыруға бағытталған. Оның қаражаттары мемлекеттік бюджетке жатпайды, ол бюджеттен тыс қор.

Міндетті медициналық сақтандыру қоры

Міндетті медициналық сақтандыру қоры сақтандырылған азаматтарға медициналық көмек ретінде жағдай жасауға бағытталады.

Кастодиан

Кастодиан – бұл бағалы қағаздар мен ақшалай қаражаттар мәмілесін жүргізетін және өзіне сеніп тапсырылған бағалы қағаздарды сақтандыру және есепке алуға байланысты кәсіби қызметті жүзеге асыратын заңды тұлға.

Кастодиан – банк зейнетақы және кооперативтік активтердің жалпы сомасын, қаржы инвестициясы құнының өзгеруін, бағалы қағаздарды сатудан түскен түсімдер сомасын, комиссияндық сыйақы сомасын тексереді.

1.3 Қаржы-несие мекемелерінің функциялары

Ломбард

Ломбард операцияларына мыналар жатады:

- *ломбардтық операциялар*: тез іске асырылатын бағалы қағаздар мен жылжымайтын мүліктерді кепілге алып, қысқа мерзімді несие беруді сипаттайды;
- бағалы металдардан (алтыннан, күмістен, платинадан, платина тобындағы металдардан) жасалған монеталарды, сондай-ақ бағалы қағаздар және асыл тастардан тұратын *зергерлік бұйымдарды сатып алу, кепілге қабылдау, есепке алу, сақтау және сату*;
- *сейфтік қызметтер*: клиенттердің бағалы қағаздарың, құжаттарың, құндылықтарын сақтауға байланысты, сол сияқты сейфтік жәшіктерді, шкафтарды, бөлмелерді жалға беру қызметтерін көрсетеді;
- келісімшарт мерзімі ішінде жалға берген мүлікке жалға берушінің меншік құқықын сақтай отырып, ол мүлікті *жалға беру*;
- заң талаптарына сәйкес кепілге алынған мүлікті *сату*;

Ломбардтың құрылтайшылары қатысушыларына заңды және жеке тұлғалар жатады. Мемлекет өзінің өкілетті органдары арқылы оған құрылтайшы болуы мүмкін.

Ломбард кез келген ұйымдық-құқықтық формада (алық акционерлік қоғамнан басқа) құрылып, өз қызметін жүзеге асырады.

Несиелік операцияларды ұйымдастырудың басты ерекшелігі – мұнда несиелік шарт және кепіл міндеттемелері болмайды. Ссуданы беру барысында клиент кепілге зат қойғандығын және ссуда алғандығы растайтын құжат немесе кепіл билетін алады. Онда қарыз алушының реквизиітері және мәміленің басты шарты көрсетіледі.

Ипотечалық компания

Сонымен, *ипотечалық компания* – жерді және жылжымайтын мүлікті кепілге ала отырып, ұзақ мерзімге несиелік операцияларды жүзеге асырады. Бұл компаниялар пассивтерінің басым бөлігі ипотечалық облигациялар, акциялар және басқа да бағалы қағаздарды құрайды.

Салалық және аумақтық компаниялардың мамандану дәрежесі олардың активтері мен пассивтерін құрау ерекшеліктері белгілі бір мөлшерде олардың

қызмет аумағына, сондай-ақ клиенттерінің шаруашылық қызметтерін ұйымдастыру ерекшеліктерімен байланысты болып келеді.

Ипотечалық несиенің қағидалары:

- Мемлекеттік құқығын шектеу шартында борышқордың қолында мүліктің қалуы;
- Кепіл үлесінің түрінде ссудалар мөлшерінің анықталуы;
- Сол сияқты мүлікті үстеме ипотечалық ссудаға кепілге алу;
- Сақтандыру есебі бойынша несие беру;

Әр жеке тұлға алдын ала төлем қабілетін тексеруден өткен жағдайда оған мынадай жеңілдіктер жасалынады:

- Егер де несиегер алғашқы жарнаны салмау мақсатында қосымша жәпжымайтын мүлікті өткізген жағдайда, ипотечалық тұрғын үйге несие арудың алғашқы жарнасы болмаған жағдайда несие алу мүмкіндігі;
- Азаматтық құқықтық жауапкершілігі сақтандырылған жағдайда, 85%-ға дейінгі мөлшерде несие алу мүмкіндігі берілуі;
- Егер де «Қазақстанның ипотечалық кредиттерге кепілдік беру қоры» АҚ-мен сақтандыру шартын жасаған жағдайда, алатын үйдің құнының 90%-ға дейінгі мөлшерде несие алу мүмкіндігі берілуі;
- Егер де несиегердің табысы жетпеген жағдайда, қосымша несиегерді немесе кепілшіні, жеке тұлға әрі заңды тұлға ретінде де тарту мүмкіндігі беріледі.

Серіктестік банкте алдын ала төлем қабілетін тексеруден өткеннен кейін ипотечалық тұрғын үй несиелерін арудың сомасын белгілейді және несиегерге өзінің талаптарына сай келетін әрі болашақ борышын өтеуді ескеріп ай сайынғы шығыстарын жоспарлауға, нарыққа арналған жәпжымайтын мүлікті таңдауына мүмкіндік береді. Несиегер алдын ала төлем қабілетін тексеру рәсімдері өткеннен кейін, серіктес банктің қызметкері қарау үшін және банктің кредит комитетінің ипотечалық тұрғын үй несиесін беру шешімін қабылдау үшін қажетті құжаттардың тізбелерін ұсынады. Бірақ несиегер банктің алдын ала төлем қабілетін тексеруді ипотечалық тұрғын үй несиесін беруге кепілдік бермейді.

Инвестициялық компания

*Инвестициялық компанияның мынадай құқықтары бар: **

- сол инвестициялық қордың бағалы қағаздар портфеліне тиісті акциялары бойынша акционерлік қорғалдың басқаруына қатысуға;

- Басқарушылар мен бағалы қағаздар портфелін басқару туралы келісім-шарт жасауға;
 - басқа түрлерінің барлығымен, соның ішінде тіркеуін және кастодиандық келісім-шарт жасауға, өзгертуге және қарым-қатынасты тоқтатуға;
 - инвестициялық қордың бағалы қағаздар портфелін басқаруға байланысты қызметті жүзеге асыруға кез келген сұрақтарды инвесторлық басшысынан талап етуге және алуға;
- Инвестициялық қордың мына салаларына тыйым салынады:
- акциядан басқа бағалы қағаз түрлерін шығаруға;
 - банктерден инвестициялық қордың таза активтерінің құнынан он пайыздан астам мөлшерде, алты айдан асатын уақытқа заемдық қаражаттар алуға;
 - акцияның бақылау пакетін сатып алуға күшті шектеу қоюға;
 - кез келген тәсілде заемдар беруге;
 - қайта сатып алу шартымен өзіне тиісті бағалы қағаздарды сатуға (РЕПО операциясы);

* *Сейітқалиев Е.С. «Ақша, несие, банктер» - А: Экономика, 2001 ж.*

Инвестициялық компанияға қойылатын ең маңызды шектеу – бұл оны өзінің бағалы қағаздар портфелінен басқарудағы қызметін тәжірибе жүзінде айыруды сипаттайды. Бағалы қағаздар портфелін басқаруға қатысты барлық қызмет инвестициялық компанияны басқарушыға жүктеледі.

Несиелік серіктестік

Несиелік серіктестіктердің басты пассив операцияларына – салымдарды тарту және зайындарды орналастыру; актив операцияларына – ссудалық, комиссияндық, сауда-делдалдық операциялары жатады.

Несиелік серіктестіктің мынадай операциялары жүзеге асырады:

- *Кассалық операциялар:* банкноттар мен монеталарды сақтау, қабылдау, санау, ұсақтау, сорттау, қалтау, айырбастау және т.б.;
- *Қарымдық операциялар:* несиелік серіктестік қатысушыларына ақшалай формада несиелер беру;
- *Аударымдық операциялар:* ақша аудару бойынша несиелік серіктестік қатысушыларының тапсырмаларын орындау;
- *Сенім (трасттылық) операциялары:* сенім білдірушінің (несиелік серіктестік қатысушылардың) мүддесіне сай және тапсырмасы бойынша ақшаны басқару;

- Несиелік қатысушылар үшін қаржылық операциялар: төлемдерді жинақтау, салыстыру, сұрыптау және растау, сонымен бірге олардың өзара есепке алу мен клирингке (несиелік серіктестік) қатысушылардың таза позицияларын анықтау;
- Сейфтік операциялар: сейфтік жәшіктерді, шафтар мен үй-жайларды жалға беруді қоса есептегендегі клиенттердің бағалы қағаздары, құжаттары мен құндылықтарын сақтау бойынша қызметтер;
- Несиелік серіктестікке қатысушы заңды және жеке тұлғалардың депозиттерін қабылдау;
- Несиелік серіктестікке қатысушыларының банктік шоттары олардың тапсырмасы бойынша есеп айырысу;

Аталған операциялардан басқа, несиелік серіктестіктер Ұлттық банк лицензиясы болған жағдайда төменде көрсетілгендей операцияларды жүзеге асыруға құқылы:

- факторингтік операциялар – төлемін төлемеу тәуекелі қабызданудың бірге тауарларды (жұмыстарды, қызметтерді) сатып алушыларды төлемді талап ету құқығына ие болуы;
- форфейтингтік операциялар (форфейтинг) – сатушыға айналымсыз вексельді сатып алу арқылы тауарларды (жұмыстарды, қызметтерді) сатып алушының қарыздық міндеттелесін төлеу;
- келісім-шарттың бүкіл әрекет ету мерзімі ішінде жалға берілетін мүлікке жалға беруінің меншік құқығының сақталуымен мүлікті жалға беру (лизинг);

Негізгі операцияларына мыналар жатады:

- Салыптарды тарту және зайындарды шығару;
- Өзінің мүшелеріне қамтамасыз етілген ссудалар беру;
- Сауда-делдалдық және комиссиялық операциялар;
- Кеңес беру және өз мүшелеріне аудиторлық қызмет көрсету;

Зейнетақы қоры

Зейнетақы қорының басы міндеттері:

- Зейнетақы мен балаларға жәрдеақы төлеу үшін мақсатты ақша және қаражат жинақтау, оларды қаржыландыруды ұйымдастыру;
- Халықты әлеуметтік қолдауға байланысты республикалық және аймақтық бағдарламаларды қаржыландыруға келісім-шарт негізінде қатысуы;

- Өзін-өзі қаржыландыру қажетдаларының негізінде қор қаражаттарының ұдайы өндірісін ұлғайту;

II бөлім Қазақстан Республикасындағы қаржы-несие мекемелерінің дамуы

2.1 Қазақстанда қаржы-несие мекемелерінің дамуы

2.1.1 Сақтандыру компаниялары

Революцияға дейінгі Қазақстандағы сақтандыру жүйесі және сақтандыру компаниялар туралы мәлімет аз. Сол кездегі көптеңді қазақтардың экономикасы және өндірістік күштері жақсы дамымағандықтан сақтандыру өзінің ықпалын жаса алмады. Сақтандыру келісім шарты жасасалса, ол Ресеймен шекаралас қалаларда. Қазақстанның экономикасына және күтпелікті өлпірге сақтандыру революциядан кейінгі кезеңде келді. Қазан революциядан кейін Ресейде сақтандыру және басқа да қаржы-несие мекемелері ұлттықтандырылды. 1918 ж.-ғы 28 қарашаның Ресей Республикасындағы «Мекемелердің сақтандыру ісі» декретке және монополияның орнатылуына сәйкес ұлттықтандыру аяқталды. Осы кезде мемлекеттің экономикаға және шаруашылық өмірге нарықтық қатынастардың элементтері сіңе бастады. Нарықтық экономиканың заңдары өз шарттарын ірә бастады: «Нарық болған жерде ғана сақтандыру болады». 1921 жылғы 6 қазандағы «Мемлекеттік мүліктік сақтандыру» декретіне сәйкес жаңа ұйым және сақтандыру жүргізу формасы қалыптасты. Барлық ауылдық, қалалық жерлерде мемлекеттік сақтандыру ұйымдастырылды. Бірақ осы сақтандыру жүйесі шетелдіктерге арналмаған. Халықтың қаржы комитетінде сақтандырудың жаңа заңдары, инструкциясын шығару міндеттелді. Осы кезде максималды сақтандыру сомасы 20 млрд. руб.-ден аспауы керек еді. «Қырғыз (Қазақ) ССР-де сақтандыру ісінің ұйымдастыру тәртібі туралы» 1921 жылғы 14 желтоқсанның Сожком Бекіткен Жағдайы бар. Қырғыз республикасында сақтандыру ісінің мемлекеттегі экономикалық жағдайдың нашар дамуы, халықтың жалақының төмендігінен және мамандардың болмауынан көптеген қиыншылықтарға ұшырады. 1926 жылғы Қазақ АССР-де Росгосстрах, оның құрамында Росгосстрахтың Бұрықсан басқару ұйымы құрылды. Осы кезде сақтандырудың әр түрлі пайда болды: ерікті, жануарларды, өмірді, көлікті, кепілдемелік сақтандыру. 1968 жылдан бастап сақтандыру қарқынды дами бастады. 1969 ж. өмірді сақтандырудың төлеу сомасы екі еселенді. 1991 ж. инфляция болғандықтан Қазақстан Республикада барлық сақтандыру түрлерінен 1447,0 млн. руб.

жинақталынды, оның ішінде 658,2 млн. ерікті сақтандырудан. Соңғы «ескі» мемлекеттік сақтандыру жүйесі 1995ж. 17 сәуірде аяқталып, осы кезде Министрлер кабинеті Қазақстан Республика Мемлекеттік сақтандыру компаниясы ААҚ «СК Сегім»-ге өзгертілді.

Өз қызметін Қазақстан Республикасы аймағында жүзеге асыратын шетел азаматтары, азаматтығы жоқ тұлғалар, шетелдік заңды тұлғалар сақтандырушылық қорғау құқығын Қазақстан Республикасы азаматтарымен жеке заңды тұлғалармен бірдей гайдаланады.

Шетелдік инвесторлардың Қазақстан Республикасы сақтандыру ұйымының жарғылық қорындағы қатысу үлесі 50%-дан аспауы тиіс.

Мемлекеттік емес сақтандыру ұйымдары олардың құрылтайшыларының таңдауы бойынша жауапкершілігі шектеулі серіктестік немесе акционерлік қоғам формасында құрылады.

Мемлекеттік сақтандыру ұйымдары олардың құрылтайшыларының таңдауы бойынша жауапкершілігі шектеулі серіктестік немесе акционерлік қоғам формасында құрылады.

Сақтандыру ұйымының жарғылық қоры меншік түріне және ұйымдастыру-құрылымдық формасына байланысты 40 мың мыңнан аспайтын айлық жалақыдан кем болмауы керек. Сақтандыру ұйымын мемлекеттік тіркеу мезетіне жарғылық қорындағы ақша қаражатының үлесі 75%-дан кем болуы мүмкін емес. Сақтандыру ұйымын мемлекеттік тіркеу мезетіне жарғылық қор міндеталды мөлшердің 50%-дан кем емес сомада қалыптастырылуы керек, бұл тиісті банк берген құжаттармен расталуы қажет. Қордың қалған бөлігі құрылтайшылық құжаттармен қарастырылған мөлшерге дейінгі, яғни сақтандыру қызметін жүзеге асыру құқығына лицензия алу мезетінде қалыптастырылуы тиіс.

Дүниежүзілік нарық глобализацияда қазақстандық сақтандыру көрсеткіші өте қарапайым. 1997-2004 ж.ж. аралығында Қазақстанда сақтандыру премияларының қатынасы ІЖӨ (ВВП)-ға 0,19%-дан 0,8%-ға өсті. 2004 жылы жалпыға сақтандыру премиялардың қатынасы 2629,6 теңге құрайды (135,92 теңге немесе 19,3 доллар бір адамға шаққанда). (1-ші таблица)

Сақтандыру секторының негізгі көрсеткішінің динамикасы

Көрсеткіштер	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
ІЖӨ, млн теңге	1072100	1233300	2010500	2399900	3250600	3747200	4449800	4863631,4

Жалпы сыйым	15,4	15,1	14,9	14,2	14,4	14,2	14,9	15,1
ТҚО-ға сақтандыру орналастыру қатынасы, %	0,19	0,24	0,29	0,32	0,43	0,61	0,65	0,48
ТҚО-ға жасасқан сақтандыру қатынасы, %	0,07	0,10	0,12	0,12	0,16	0,16	0,20	0,5
ТҚО-ға сақтандыру қатынасы, %	0,23	0,31	0,36	0,32	0,49	0,34	0,47	0,9
Жалпы сыйым сақтандыру орналастыру қатынасы, таңғы	209,45	274,09	293,42	320,39	963,43	1323,09	1037,00	2029,6

* Қазақстан Республикасының Қытай Республикасымен қалғандағы жалпы сыйым

1997-2004 ж.ж. аралығында Қазақстанда жалпы сақтандыру компаниялар 32-ге азайды, қазір 36 сақтандыру компаниялары бар, оның ішінде екеуі «Ингосстрах» және ААҚ «Қазақстан-Росно» «Ресейлік қалықтық сақтандыру компания» «Росно». Сонымен қатар өмірді сақтайтын компаниялар біреуге азайды, екеу-ақ қалды. 29-ы мәлікті сақтандыруға арналған. (сақтандыру компаниялардың тізімін 1-қосымша-дан қара) Алматыда – 27, Қарағандыда – 5, Ақтөбеде – 2, Астанада – 1, Павлодарда – 1, Өскеменде – 1 компаниялар бар.

2004 жылы Қазақстан Республикасының реттеу және қадағалау агенттосы жалпы сақтандыруға мынадай жаңа ұйымдарға лицензия берді:

- АҚ «Государственная страховая корпорация по страхованию экспортных кредитов и инвестиций»
- АҚ «СК Номад Иншурэнс»
- АҚ «Зерновая страховая компания»

2004 жылы 19 қаңтарда «өмірді сақтандыру үшін» АҚ «ӨСК Валент-Транзит Life» лицензия берілді.

Қазіргі нарықта тұрақты және ірі сақтандыру компаниялары:

- «Қазақинстрах»
- «Евразия»
- «Нефтяная страховая компания»
- «АIG Қазақстан»
- «Казкоммерц-Полис»

Соңғы 3 жылда сақтандыру брокері 3 компанияға, актуриялар 7 компанияға және аудиттің іске асыруға құқығы бар лицензиялы 6 компания бар. Нарықта 12 сақтандыру брокері, 36 аудиторлық мекемелер және 70 аудиттер бар.

Соңғы 7 жылда тұтас меншікті капиталы бар сақтандыру компаниялар 2169%-ға немесе 22,8 млрд. теңгеге өсті. Сонымен қатар 1997-2004 ж.ж.-дар аралығында сақтандыру компаниялардың активі 40,3 млрд. теңгеге немесе 1152,7%-ға өсті. Осындай көрсеткіштердің себебі – нарықта жаңа компаниялардың пайда болуы. Соңғы 7 жылда мемлекеттің сақтандыру резерві өсуге тенденциясы бар. Егер де 1997-1999 ж.ж.-дар аралығында сақтандыру резерві 1,5 млн. Теңгеге өссе, 2000ж.-ғы жинақ бойынша 1,5 млн. теңгеге (59,1%-ға) кеміді, ал келесі жылы ол 6,3 млрд. теңгеге (277,9%-ға) өседі. Бірақ 2003 ж. сақтандыру резервінің көрсеткіші 2004ж.-ға қарағанда 10,2 млрд. теңгеге (326,7%-ға) өлеуір өсті. Қорыта айтқанда 1997-2004 ж.ж. аралығында көрсеткіштер 12,4 млрд. теңгені немесе 633,2%-ды құрайды. (2-ші таблица)

Көрсеткіштер	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Сақтандыру ұйымдарының лицензияланған компаниялары	68*	71	70	42	38	34	32	34
Резервтің өсудің қарқындылығы	Жетпесіз	Жетпесіз	Жетпесіз	Жетпесіз	Жетпесіз	3	4	1
өмірі сақтандырушылар	2	2	3	1	1	1	1	2
Сақтандыру брокерлерінің саны	Жетпесіз	Жетпесіз	Жетпесіз	Жетпесіз	Жетпесіз	5	6	8
Аудиторлық ұйымдарының лицензияланған компаниялары	Жетпесіз	Жетпесіз	Жетпесіз	Жетпесіз	Жетпесіз	28	34	28
Актуриялық саны	Жетпесіз	Жетпесіз	Жетпесіз	Жетпесіз	Жетпесіз	24	28	27

* Қазақстан Республикасының Қаржы және Банкілік істерді реттеу және бақылау агенттігінің мәліметтері.

2-ші таблицада сақтандыру резерві бойынша үлкен үлесі АҚ «СК Евразия» (18,4%), сосын ААҚ СК «Казкоммерцполис» оған барлық 2004 жылы жинақтан 10,2%-ы тиеді.

Сақтандыру институты елдің экономикалық жүйесінің маңызды рөлін атқарады. Қазақстанда сақтандыру нарығы құрылу сағысында тұр: заңдық нормативтері жетіліп, сақтандыру инфрақұрылымы құрылып жатыр. Қазіргі кезде сақтандыру нарығында негізгі проблемалар – өмірді және жеке сақтандырудың жақсы дамымауы. Сонымен қатар сақтандыру секторындағы негізгі проблемалар:

- Ұсынылған қызметтердің шектелуі;
- Сақтандыру өнімнің қымбаттылығы және талапқа сай келмеуі;
- Нарықта сақтандыру ұйымдарының активтілігі төмен;
- Сақтандыратындардың сақтандыруға, әсіресе өмірді сақтандыруға көңілі төмен;
- Сақтандыру компаниялардың басқару сапасы төмен;
- Зайындарды беру системасы дамымаған;
- Халықтың сақтандыру компанияға сенбеушілігі;
- Сақтандыру ұйымдарда қызмет көрсету сапасы төмен;
- сақтандыру бизнес обласындағы аздылығы;

Сақтандыру нарығындағы өзгерістер туралы айтсақ, онда Қазақстан Республикасының 2004-2006 ж.ж.-ға арналған сақтандыру нарығының мемлекеттік бағдарламасы туралы айтуға болады. Оның мақсаты – ұлттық сақтандыру индустриясын реформалау. Осы бағдарламадан күтілетін нәтиже:

- Ұлттық сақтандыру индустриясының нығайтылуы;
- Жеке сақтандыруға сұраныстың көбеуі;
- Сақтандыру нарығында қазіргі тұстас инфрақұрылымның құрылуы;
- Халықтың сақтандыру мәдениетінің өсуі;
- Міндетті түрдегі сақтандырудың нәтижелі жүйесінің құрылуы;
- Сақтандыру өрісінде кадрлық потенциалдың жақсаруы;
- Жаңа сақтандыру өнімдерді және технологияларды енгізілуі;
- Сақтандыру премиялардың көлемі 2007 ж.-да 3-3,5 есе өсуі;
- Жалпы өнімде сақтандыру премиялардың көлемі 20%-ға көбеуі;
- Сақтандыру қызметінің сапасының жақсаруы;

Қазіргі уақытта республикада және сақтандыру аса дамымаған. Құан мынадай проблемалар әсер етеді:

- Халықтың табыс деңгейі молшылық емес;
- Советтік периодтан кейінгі кезеңдегі жеке сақтандырудың тарихи пасивтігі;
- Сенімді қаржы инвестициялық құралдардың шектілігі;
- Потенциалдық сақтандырушылардың келешегінің сенімсізділігі;
- Халықтың жеке сақтандыру делдалдардың және сақтандырушылардың сақтандыру мәдениетінің төменділігі;
- Халықтың ұзақ мерзімді жеке сақтандырудағы қатысудың экономикалық стимулдың жоқ болуы;
- Халықтың сақтандыруға сенімсізділігі;

ААҚ «СК Евразия» сақтандыру прелсияларды жинау бойынша 1-ші 2004 ж. 18%-ды құрайды, 2003 ж.-мен салыстырғанда 9,5%-ға көп. 2-ші орында ЖАҚ КНС «Казакхстрах», оның үлесі 15%. 3-ші орында ААҚ «Нефтяная страховая компания» оның үлесі 13,4%.

2004 ж. сақтандыру төлемінің көлем 6,7 млрд. теңгеге өседі, 2003 жылмен салыстырғанда 80%-ды құрайды. 31 желтоқсан 2004ж.-ғы мәлімет бойынша жалпы сақтандыру 6,6 млрд. теңге төлемі 2010ж. Қазақстан қаржы нарығы өте жақсы дамины.

Қазақстандық сақтандыру нарығында СК «Асью» бірінші болып жаңа сақтандыру қызметінің жаңа әдістерін енгізді. Олар жаңа технологиялар, соның ішінде бинарлы сеттік маркетингті қолданады. Назар аударатын бір жағдай осы компания қызметінде жаңа жанды сақтандыру бағдарламасы қолданылады. Бұрыннан бізге мәлім сақтандырудың жеке және коллективті болған, осы сақтандыру өнімі басқалардан айырмашылығы: біріншіден, сапасы жоғары, екіншіден, сақтандыру нарығындағы жүрі әдісі. Жеке жанды сақтандыру полисі көп деңгейлі сеттік маркетинг негізінде жасалынады. Осы маркетинг арқылы клиентке таңдауға мүмкіндік береді. Полис алған клиент, осы бағдарламаны одан әрі жалғастырып, өзіндік агенттерін жинап, СК «Асью» компаниясында жұмыстей алады. Осындай бағдарламаны СК «Асью» 1998-2004 ж. аралығында сақтандыру сомасы 33,3 млн. АҚШ долларын құрады. Клиенттердің саны 31 мыңнан асты. Қазір СК «Асью» жаңа сату жүйесін дамытып жатыр, олар бинарлы маркетингтің артықшылықтары мен кемшіліктерін талдап жатыр. Қазіргі сұранысқа сәйкес жаңа сату жүйесінің көлемі мен сапасы жақсартылып жатыр. Сетевой агенттер сатылатын өнімнің артықшылығын және сатып алатын клиенттің психологиясын жақсы біледі, тренинг өткізіледі.

Өмірді сақтандыратын компанияның бірі – «Димастия». Ол 1991 ж. құрылған. Ол әрқашан өмілдеттемесін атқарады. Мәселен, TRK «31 каналда» жұмыс істеген журналистке авариядан кейін компенсация төленді. Компанияның филиалдары Қазақстанның әр регионныңда бар және жоғары маманданған агенттер бар. Өзінің жұмыс мерзімінде 30 мыңнан астам адам өз өмірін сақтандырды.

2.1.2 Ипотечалық компания

Қазақстан Республикасында ипотекалық несиелік жүйесі екі деңгейлі болып келеді. Бірінші деңгейінде ипотекалық несиелік беретін банктер мен банкілік емес ұйымдар түріндегі бастапқы кредиторлар, екіншісі осы кредиторлар берген ипотекалық несиелер бойынша талап құқықтары мен кепілдік құқықтарын сатып алуды жүзеге асыратын қайта қаржыландырушы ұйым. Еліміздің мұндай ұйым Ұлттық Банк 2001 жылы ақпан айында құрған «Қазақстан Ипотечалық Компаниясы» АҚ. Осы Компания қазақстандық азаматы үшін өте тартымды, себебі:

- Пайыздық ставкасы жылына жоғары емес – 16,6%;
- Несие төтеде беріледі;
- Ұзақ мерзімді (15 жылға дейін);
- Несиені аннуитетті төлеммен өтеу;
- Тұрғын үй заемшіктің таңдауы бойынша алынады;

Компания көптеген тұрғын проблемаларды шешуге мүмкіндік береді.

Компанияның банктік-партнерлер мыналар:

- ААҚ «Альянс Банк»
- ААҚ «Астана-Финанс»
- ААҚ «АТФ Банк»
- ААҚ «БанкЦентрКредит»
- ААҚ «БТА-Ипотека»
- ААҚ «НурБанк»

Қазақстандық модельдің негізін қалау кезінде АҚШ-тың Family Mae және Малайзияның Сагамас Веһад сияқты белгілі компаниялардың тәжірибесі ескерілген. Қазіргі кезде тұрғын үй құрылысы қаражаты жүйесі Словакияда, Чехияда, Венгрияда, Польшада, Францияда, Люксембургта және тағы басқа елдерде жақсы жүргізіліп келеді. Қазақстанда алғашқы қадамын жасай бастаған тұрғын үй құрылысы жүйесінде алынатын зайындар бойынша сыйтақы ставкасы жылына 5,5-6 пайызды құрайды. Тұрғын үй құрылыс

Банкіне азаматтардың саясатын салымына түсетін проценттік ставкасы жылына 2,5-3 пайыз болып отыр. Соңғы жылдарда ипотекалық несие жүнесі 3 эгалған өтті:

- Банкілердің берген несиелер;
- Ипотекалық компаниялардың берілген несиелері бойынша талап ету құқығын сатып алу;
- Ипотекалық облигациялардың шығарылуы;

2003 жылы қарашада Қазақстан Ипотекалық Компаниясының қоры құрылды. Бұл қордың негізгі міндеті – ипотекалық несиелер бойынша мерзімнің өсуі, олардың процент ставкаларының төмендеуі, несие мөлшерінің көбеюі болып табылады. Қордың алғашқы қатысушылары: «Альянс Банк» АҚ, «БТА Ипотека» АҚ және «Казкоммерцбанк» АҚ болып табылады.

Соңғы жылдарда ипотекалық несиенің көлемі тез өсіп келеді.

Валюта түрі бойынша ипотекалық несиенің құрылымы өте маңызды. Ұлттық валютада несие алу қалықтың өз валютасына сенімділігін куәландырады. Өр аудан бойынша ипотекалық несиенің құрылымын 4-ші кестеден көре аламыз.

Сауда-саттық аяқталып, сатып алушы ақырғы және өзінен талап етілген басқа да төлемдерді енгізгеннен кейін сенім білдірілген тұлғаға оған сауда-саттықта жәпқымайтын мүлікті сатып алғаны туралы құжатты тапсырады, онда мынандай мәліметтер болуға тиіс:

- Сауда-саттықты өткізудің негізі;
- Оны өткізудің орны мен уақыты;
- Сауда-саттықта сатып алынған мүліктің атауы мен сипатталасы, оның орналасқан жері;
- Кепіл беруші – мүліктің бұрынғы иесінің аты-жөні және мекен жайы;
- Сатып алушының аты-жөні және мекен жайы;
- Сатып алушы бөлеген сатып алу бағасы;
- Сауда-саттықты өткізген сенім білдірілген тұлғаның аты-жөні және мекен жайы;

Ипотекалық несие алу үшін мынадай қажетті құжаттар тапсыру қажет:

Ипотекалық компаниядан несие алу процедурасы бірнеше бөлімнен тұрады:

- Үй иесінің сатып алу туралы келісім шарты;

- Пәтердің жоспары;
- Техникалық жоспар;
- Жерге жеке меншік құқығы туралы акт;
- Пәтерде тіркелген азаматтардың жеке құжаттары;
- Үй иесінің жеке төлқұжаты;
- Өз құжаттарыңыз;
- Еңбек кітапшасы немесе жұмысқа алу келісім шарт;
- Табысыңыз туралы анықтама;
- Қарыз алушыны алдын-ала мамандандыру кезеңі;
- Қарыз алушының несие қабілеттігін бағалау;
- Ипотека объектісі ретінде тұрғын үйді бағалау;
- Келісім шартты жасау кезеңі:
 - Үйді сатушымен есеп айырысуды жүргізу кезеңі.
 - Сатып алған үйді сақтандыру кезеңі;
 - Ипотека келісім-шартын жасау;

Компания шеңберінде ипотекалық несие беруінің негізгі бағыты ұлттық валютада – теңгеде несие беру.

Ұзақ мерзімді ипотекалық несие берудің мақсаты азаматтардың жеке қаражаттары мен ұзақ мерзімді ипотекалық несиенің есебін монополияланудан тәуелсіз тұрғын үй нарығынан тұрғын үй сатып алудың нарықтық жағдатына негізделген орташа кірісі бар азаматтарды шамасы жетерлік баға бойынша тұрғын үймен қамтамасыз етудің тиімді жолын істейтін жүйесін құру болып табылады. Бұл жүйені құру:

- Тұрғын үй саласына халықтың жинағы және бюджеттен тыс басқа түрлердегі қажетті қаржы ресурстарын тартуға;
- Тұрғын үй нарығын жандандыруға мүмкіндік туғызады.

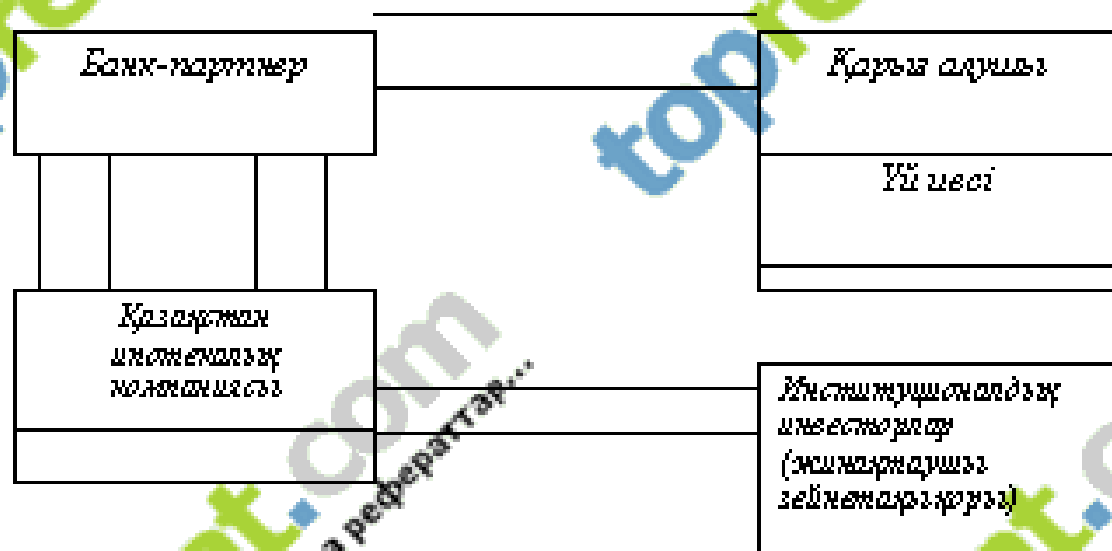
Малайзияның ипотекалық несие беру жүйесі өзінің дамуына «Кағамас» ұлттық ипотекалық корпорациясын құру арқылы қол жеткізді, оның құрамына Малайзия Банкі (20%), қаржы компаниялары (19,5%), коммерциялық банкілер (60,5%) кірді. Малайзияның ипотекалық несие беру жүйесінде дамығу моделі неғұрлым ыңғайлы болып табылады.

Бүгінгі таңда ипотекалық несие беруді қаражат қорларын көбірек тартып, жаппымайтын мүлік нарығындағы операцияларды тиімді жүргізуді қамтитын көп бейімді тетік әр тұтастай бір жүйе десе болады. Бұл үрдіс, қарыз берушімен қарыз алушыдан басқа, құрылыс салу және сақтандыру компанияларын, риэлторлық кеңселерді, инвесторларды қамтиды.

Ипотечалық несиенің арқасында нарық субъектілері қосымша инвестициялық серпіліс алады, сұраныс өсе бастағандықтан құрылыс компаниялары тұрғын үй құрылысын өрістете түседі. Меншік құқықтарын, соның ішінде жосқынмайтын мүлікке берілген меншік құқығын қорғауға «қабілетті» заңдардың болуы, ипотечалық несиенің дамуына қажетті құқықтық ортаның қалыптасуы айрықша маңызды.

Менің ойымша, қазіргі уақытта мүлкті барлық адамдар ала алмайды, көбінесе байлар ғана ала алады. Сондықтан табысы орташа адамдарға мемлекет тарапынан көмектесу керек.

Коммерциялық «Альянс Банк» ипотечалық несиелерді кепілдендіру жүйесінің алғашқы қатысушы болды. Бұл – 2007 жылға дейінгі тұрғын үй құрылысын дамытудың мемлекеттік бағдарламасын меңзейтіндіктен де аса маңызды болмақ. Ипотечалық несие немесе ипотека – бұл Қазақстанның кез келген азаматы үшін сатып алынатын пәтерді кепілге қойып, тұрғын үйді сатып алуға несие алуың бірден-бір мүмкіндігі. Бүгінгі таңда біздің азаматтарымызда Қазақстанның ипотечалық несиелерге кепілдік беру қорымен шешуге мүмкіндігі пайда болды, әрі ол банкілердің несиелік тәуелдерін беру арқылы берілетін ипотечалық несиелер бойынша шарттарды жеңілдетеді.

Қорытынды

«Қаржы-несие мекемелері рыноқтық экономиканың негізгі элементі» атты курстық жұмысым нәтижесінде қаржы-несие мекемелері нарық экономикасындағы несие жүйесіне қажетті маңызды бұйым болып табылады. Бұл мекемелерсіз экономиканың әр түрлі салаларында және тұрғындарға көрсетілетін несие жүйесінің қызметтері толық болмас еді. Мұндай мекемелер екі жақты бағыныштылықта болады: бір жағынан, олар несиелік және есеп айыру қызметтерін жүзеге асырумен байланысты болғандықтан да Орталық Банктің соған сәйкес талаптарын басшылыққа алады. Екінші жағынан, қандай да бір қаржы сақтандыру, инвестициялық немесе басқа да операцияларға мамандана отырып, тиісті ведомствалардың реттеу әрекеттеріне ұшырайды.

1-сұрақта қаржы-несие мекемелерінің түрлеріне, теориялық сипаттамасына, олардың функцияларына тоқталдым. Қаржы-несие мекемелерінің портфель, несиелік серіктестігіне, инвестициялық компанияға, сақтандыру компанияға, ипотекалық компанияға, жинақтаудың зейнетақы қорына тоқталдым. Олардың анықтамаларын бердім және нарықтық экономикадағы ролін аштым.

2-сұрақта Қазақстан Республикасындағы қаржы-несие мекемелерінің – сақтандыру және ипотекалық компаниялар жайы мәліметтер сипатталады. Қазақстанда қанша сақтандыру және ипотекалық компаниялардың саны, сапасы, көпшіліктері мен артықшылықтарына. Олардағы жаңалықтар, олардың Қазақстандық азаматы үшін қажеттілігі туралы жаздым.

Қолданылған әдебиеттер

- ✓ Сейткасымов Г.С. «Ақша, несие, банктер», Экономика, Алматы - 2001
- ✓ Сейткасымов Г.С. «Банковское дело», «Қаржы-қаражат», Алматы - 1998
- ✓ К. Жуйринов, И. Назарчук, Р.Жуйринов «Страхование: теория, практика, зарубежный опыт», ОФ «Бис», Алматы - 2000
- ✓ Мақыш С.Б. «Ақша айналысы және несие», «Қазақ университеті», Алматы - 2000
- ✓ Мақыш С.Б. «Ақша, несие, банктер: практикум», «Қазақ университеті», Алматы - 2004
- ✓ Мақыш С.Б. «Коммерциялық банктер операциялары» ИздатМаркет, Алматы - 2004
- ✓ Көшенова Б. «Ақша, несие, банктер, валюта қатынастары», Экономика, Алматы - 2000
- ✓ «Финансы и кредит» журналы, 2004-2006 аралығындағы барлық номерлерін
- ✓ «Банки Казахстана» журналы, 2004-2006 аралығындағы барлық номерлерін
- ✓ «РЦБК» журналы, 2004-2006 аралығындағы барлық номерлерін
- ✓ «Қаржы-қаражат» журналы, 2004-2006 аралығындағы барлық номерлерін
- ✓ «Вестник КазГУ» журналы, 2004-2006 аралығындағы барлық номерлерін